

Sualtı Dalış Turizmi ve Arkeoparkları İncelemesi-Kaş Örneği

Büşra OLCAY | ORCID: 0000-0003-0315-8914 | E-Posta: bsralcy@hotmail.com

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/045hgzm75>

Öz

Günümüzde turist olarak yer değiştiren misafirlerin çeşitli tatil anlayışları ile turizm doğru orantı ile ilerlemektedir. Türkiye’de yer alan hedef bölgeler ve sualtı turizmi için yazılan bilimsel çalışmalarda ele alınan konuyu ve geliştirilmesine yönelik başlatılan süreci yeteri kadar içermediğini ayrıca konu üzerine yapılan çalışmaların belirli sınırlar içerisinde kaldığı görülmektedir. Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki sualtı dalış turizmine değinmek ve Kaş bölgesinde bulunan dalış merkezleri, sporları veya arkeoparklarının önemini vurgulamaktır. Bu amaç ile ilgili literatür taraması yapılmış ve Kaş bölgesinde yer alan 5 farklı dalış merkezine dijital ortamda yarı yapılandırılmış anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sonucu olarak meslekte karşılaştıkları sorunlar ve dalış merkezi seçerken nelere dikkat edildiği ile ilgili veriler toplanmıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırma, ortaya çıkan sorunlara öneriler sunmak ve ilgili kurum veya kuruluşlara örnek olabilmesi için yapılmıştır. Yapılan araştırma ve anket sonucuna göre elde ettiğimiz veriler ile sualtı dalış turizminin güncel durumu ortaya konularak ele alınan konu üzerine turizm çeşitliliğinin bulunduğu konum gereği geliştirilmesi üzerine birtakım öneriler sunulmuştur. Sonuç olarak, diğer turizm çeşitlerine göre yavaş gelişmekte olan sualtı dalış turizminin gelişip diğer turizm çeşitleri arasına katılarak gelişimini hızlandırması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sualtı Dalış Turizmi, Kaş Arkeoparkları, Sualtı Arkeoparkları

Atıf Bilgisi

Olçay, B. (2023). Sualtı dalış turizmi ve arkeoparkları incelemesi-Kaş örneği. *Selçuk Turizm ve Bilişim Araştırmaları Dergisi*, 3:40-66.

Geliş Tarihi	02.03.2023
Kabul Tarihi	29.03.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethics.stbad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Underwater Diving Tourism and Archeoparks Investigation-Kaş Case

Büşra OLCAY | ORCID: 0000-0003-0315-8914 | E-Mail: bsralcy@hotmail.com
Selçuk University, Institute of Social Sciences, Konya, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/045hgzm75>

Abstract

Today, tourism is progressing in the right proportion with the various holiday understandings of the guests who have moved as tourists. It is seen that the scientific studies written for the target regions and underwater tourism in Turkey do not sufficiently cover the subject and the process initiated for its development, and the studies on the subject remain within certain limits. The aim of this research is to touch on underwater diving tourism in Turkey and to emphasize the importance of diving centers, sports or archaeoparks in Kaş. For this purpose, a literature review was made and a semi-structured questionnaire method was applied in digital environment to 5 different diving centers in Kaş. As a result of the research, data were collected about the problems they encountered in the profession and what they paid attention to when choosing a diving center. The research conducted in this direction was carried out in order to offer suggestions to the emerging problems and to set an example for the relevant institutions or organizations. With the data we obtained according to the results of the research and survey, the current situation of underwater diving tourism was revealed and some suggestions were presented on the development of tourism diversity due to its location. As a result, it is suggested that underwater diving tourism, which is developing slowly compared to other types of tourism, should develop and accelerate its development by joining other tourism types.

Keywords

Underwater Diving Tourism, Kaş Archaeoparks, Underwater Archeoparks.

Citation

Olçay, B. (2023). Underwater diving tourism and archeoparks investigation-Kaş case. *Selcuk Tourism and Information Research Journal*, 3:40-66.

Date of Submission	02.03.2023
Date of Acceptance	29.03.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ethics.stbad@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Türk turizmi ülke içinde ve dışında “deniz, kum ve güneşten oluşan yaz turizmi” ile anılmanın çok ötesine geçmiş ve insan ihtiyacına yönelik her türlü konu turizme dahil olmuştur. Yaz turizminin dışında kalan türler “alternatif turizm türleri” olarak ifade edilse de aslında her biri farklı turizm alanlarını ifade etmektedir. Başka bir deyişle bir turizm türü diğer turizm türünün alternatifi anlamına gelmemektedir. Örneğin; yaz turizminin alternatifi kış, spor turizminin alternatifi kruvaziyer turizmi değildir. Side bölgesinin alternatifi Kemer bölgesi, deniz manzaralı oda alternatifi ise kara manzaralı oda olarak kullanılabilir. Dolayısı ile alternatif demek birbirinin yerine geçebilen demektir. Bu bakış açısı ile sualtı dalış turizmi de alternatif bir türü olarak değil başlı başına turizm türü olarak ele alınmıştır.

Türkiye'nin tarih boyunca sahip olduğu kıyı ve coğrafi konum gereği arkeolojik değerler bakımından büyük önem taşımaktadır. Anadolu da yüzyıllar boyunca ticaret ya da yük gemilerinin Türkiye kıyılarında bulunan limanlara yönlendirilmesi veya en yakın kıyılarda seyir etmeleri gerekmektedir. Anadolu'nun etrafında bulunan gemiler, güzergâh gösterici aletlerin olmaması sonucuyla deniz kenarlarına yakın ilerlemiş, olağan ani durumlarda, hortum, fırtına veya görünmeyen kaya kütleleri sebebiyle birçoğu kıyıya yakın batmıştır. Sonucunda Türkiye kıyılarını hem turizm sektörü hem de sualtı arkeolojisi bakımından çekici hale getirmektedir (İMEAK; 2012). Sualtı dalış turizmi yeterli popülerliğe sahiptir. Ancak geliştirilmesi yönünde sualtı dalış faaliyetlerinin bulunduğu bölgeler incelenmiştir. Bu kapsamda sualtı dalış turizminde Türkiye açısından, sualtı dalış sorunlarına ve popülerlik statüsüne yönelik öneriler ve sonuçlara varılmıştır.

1. Türkiye'de ve Dünyada Dalış Turizmi

Karada ve havada olduğu gibi suyun altında da gezmek heyecan verici olması nedeniyle adrenalin meraklıları için seçim alanıdır.

Türkiye kıyılarının altında yer alan batıklar ve sualtı inleri dalgıçlarla beraber keşfedilmektedir. Günümüzde ekipmanlı dalış olarak bilinen dalış sporu (scuba), bu alanda ilk kez dalış gerçekleştirenler için, rekreasyonel dalış ve spor amaçlı dalış olarak iki seçeneğe ayrılmaktadır.

Bunlar arasında turizm sektörü ile paralel olan rekreasyonel sualtı dalışı heyecan verici halleriyle her sene binlerce insanın odak noktası halindedir. Sportif dalgıçlar, ilgi alanlarına girdiği için genellikle sık dalış gerçekleştirirler. Bazı ölçüleri ile rekreasyonel dalışlar için derinlik limiti 30 metre olurken, sportif dalgıcılıkta limit ise 40 metre olarak belirlenmektedir.

Fotoğraf 1: Sualtı Dalış Sporları

Kaynak: www.piaxabay.com

Bugün hem günümüz dünyasında hem de ülkemizde rekreasyonel dalış ve sportif scuba sualtı dalış eğitimleri düzenleyen kuruluşlar da mevcuttur.

Dalış yapacak kişilerin belirli sorumlulukları göze alarak bu sporu gerçekleştirmesi gerekmektedir. Dalgıçlara dalış eğitmenleri tarafından bilgi aktarılır, gözetim altında tutulur ve gerekli tüm ekipmanlar tanıtılarak verilmektedir. Dalış esnasında ise dalgıçların şu hususları dikkat etmesi gerekmektedir (www.kucukdunya.com):

- Yetenek ve sınırlılıklar içerisinde dalış gerçekleştirilmelidir. İzin verilmeyen bölgelere gidilmemeli ve tehlikeli dalış hareketlerinde bulunmamalıdır.
- Yapılacak olan her dalıştan önce şartlar değerlendirilmeli ve dalış sporunun size uygun olup olmadığına karar verilmelidir.
- Ekipman ve malzemelere aşina olunmalıdır. Verilen bilgilere hâkim olunmalı aksi durumlarda dalışı gerçekleştirmemelidir.
- Dalış eşi (buddy) kural ve sistemlerine hem saygı duyulmalı hem de bu saygı çerçevesinde hareket edilmelidir.
- Sorumlulukların bir kısmı eğitmenlerde bir kısmı ise dalgıçlardadır. Dalgıçlar kendi sağlığından ve güvenliğinden sorumlu olma bilinci ile hareket etmeli, dalışı gerçekleştirmelidir.
- Her dalış esnasında veya her zaman çevreye karşı daha dikkatli ve temiz olunmalıdır.

Fotoğraf 2: Dalgıçlar
Kaynak: www.piaxabay.com

Türkiye dünya da en iyi dalış bölgelerine ev sahipliği yaparak hem birçok dalış merkezi hem de benzersiz sualtı zenginlikleri ile birlikte donanımlı, aletli ve serbest dalışta tercih merkezlerinden bir tanesi konumundadır. Gelen turistler, milli sporcular, adrenalin meraklısı olanlar ve ilgi alanına girenler Türkiye'nin dalış noktalarında donanımlı ve serbest dalışları gerçekleştirmeye devam etmektedir. Türkiye gerek yapmış olduğu dalış turlarında gerek ise ekipmanları açısından donanımlı ve serbest dalış turizminde dünyada dalış için tercih edilen bölgeler arasında ilk sıralarda yer almayı başarmaktadır.

Deniz, canlılar ve güneşin bir arada olduğu ve denizin en diplerinde gerçekleşen bu arkeolojik sualtı turizmi, Türkiye'de aletli sualtı dalışta (tüplü dalış) son dönemin yüzlerce dalış merkezi ve deneyim sahibi eğitmenleriyle diğer ülkeler arasında çekim noktası konumuna gelmiştir. Turizm ile sporun bir arada gerçekleşmesi ile 2018 yılı için, 254 dalış merkezi güncel olarak hizmet vermekte olup yerli veya yabancı turiste ya da adrenalin meraklılarına hizmet sunmaktadır. Akdeniz bölgesi ise toplam 83 dalış merkezi ile en yoğun bölge olarak dikkati çekmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde 6, Ege Denizi bölgesinde 75, Marmara kıyılarında 71, İç Anadolu da 17, Doğu ve Güneydođu Anadolu Bölgesi'ndeki bir tane dalış merkezinde güncel veriler ile 626 eğitici ve 334 dalış rehberi hizmet vermeye devam etmektedir.

Özellikle Kaş, Kemer, Çanakkale, Bodrum, Fethiye, Ayvalık, Antalya ve Mersin diğer bölgelere göre yerli yabancı turistlerce en çok rağbet gören dalış bölgeleri olarak öne çıkmaktadır. Dönemsel olarak bu bölgelerde yoğunluklar gözlemlenmektedir. Dalış bölgeleri içinde bulunan Van Gölü ise tercih edilen ve ilgi gören merkezlerden olup her geçen gün daha fazla artış göstermektedir.

Sualtı kültür ve değerlerinin korunmasına yönelik iç sulardaki kalıntılarını tespit etme, koruma, belgelendirme ve ilgili kurum veya kuruluşlara sunulması için çeşitli çalışma ve projeler yapılmıştır. 2006 yılında Kaş Arkeopark Deneysel Arkeoloji Projesi, 2007 yılında Türkiye Sualtı Kültür Mirası Sanal Müzesi (internet ortamında yayın), 2008 yılında Kaş Arkeopark Bilim Kampı, 2009 yılında Genç Arkeopark, 2010 yılında Kaş Kültür Mirası Yüzey Araştırmaları, 2011 yılında da Kaş Tarihtir projeleri yapılmıştır. (Özaygen vd., 2008: Erkurt ve Parker, 2014:140) Yapılar projelerin bir kısmı tamamlanmış bir kısmı ise hala devam etmektedir (www.sad.org.tr).

1.1. Yasak Bölgeler

Askeri olan yasak bölgeler ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 35. maddesine göre, 19/08/1989 gün ve 20257 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı gereğince Sualtında Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıklarının bulunduğu bölgelerde bilimsel çalışmalar dışında her türlü dalış yasaktır. Yasağa uymayanlar hakkında, kanunun esas ve hükümleri gereğince belirlenmiş yaptırım ve idari para cezaları uygulanmaktadır.

1.2. Sualtı Müsabakaları

Macera arayışı içinde bulunan yerli ve yabancı turistlerce, Sualtında Oryantiring (Underwater Orienteering), donanımlı dalgıçların yön gösterici sualtı pusulası ve mesafe ölçer cihaz ile su altına inşa edilmiş parkurları baştan sona kadar tamamlama yeteneklerini ölçen bir spordur. Parkurlar da farklı mesafelerde yer alan hedeflerin bulunması veya belirli bölgelerden geçilmesi kurallarına dayanmaktadır. Düzenlenen yarışmalara hem erkek hem de bayan sporcular katılım sağlayabilir. Dalgıçların güvenliği açısından yarışmacılar koruyucu maske, mono palet, dalış tüpü, regülatör, mesafe ölçer cihaz, pusula ve üç metre boyu olan ipe bağlı güvenlik şamandırası kullanılmaktadır. Bu ip ile birlikte yarışmacıların nereye gittiğini, hangi mesafe uzaklığında yer aldıklarını takip etmek amaçlanmaktadır.

Müsabaka öncesinde parkurun uzunluğu ve açılış değerleri hesaplanır ve denizin dibine indiklerinde bu verileri yanlarında bulundurlar. Sporcular denizin üzerinde suyun teması sadece şamandıra ipi ve güvenlik şamandırası ile sağlanarak, yarışmacılar müsabaka süresi boyunca suyun üzerine herhangi bir temasta bulunmaması gerekir. Türkiye şampiyonları her sene TSSF'nin internet sitesinin faaliyet programında ilan edilir ve duyurulan yerde ve tarihte düzenlenir.

Yarışmaların sonucunda dünya şampiyonu olan kişiler iki sene de bir olmak üzere Dünya Sualtı Konfederasyonu (CMAS) tarafından belirlenen ve duyurulan tarihte ve yerde

düzenlenmektedir. Düzenlenen yarışmalar bireysel olmak üzere üç adet parkuru (M parkur, yıldız parkur, beş nokta parkur) içermektedir. Bireysel olarak düzenlenen yarışmalara ek olarak iki veya dört kişiden oluşan takımların katıldığı müsabakalar da düzenlenmektedir. Ayrıca küçük yaştaki bireyler için de yarışmalar düzenlenmektedir. Her yaşta bireyin katıldığı bu yarışmalar sürekli kendini yenilemekte ve ilgi çekici hale getirilmektedir. Böylelikle turizm ekonomisinde kalkınma sağlamayı hedeflemektedir.

Su altı senelerdir içerisinde sakladığı güzellikleri ile merak konusudur. Gerek keşifler gerek ise turizm anlamında yapılan dalışlar ile rağbet görmektedir. Sualtı, yerli ve yabancı turistler sadece Türkiye’de değil yurt dışında da macera avcılarının gözdesi halindedir. Çalışmalar her yıl devam etmektedir. Derin suların altında saklanmış gizli hazineleri bulup turizme kazandırmak ilk hedefler arasında yer almaktadır.

Birçok çalışmalar düzenlenmeye devam ederken İzmir Mordoğan’da keşfedilen sualtı arkeoparkı 2009 senesinde yeni bir proje olarak hayata geçirildi. Projenin asıl sahibi olan ve bu projeyi hayata geçirmek için birçok faaliyet gerçekleştiren 360 Derece Tarih Araştırmaları Derneği en bilindik fakülteler arasında yer alan Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi Su ürünleri Fakültesi ve Mordoğan Belediyesi eşliğinde gerçekleştirilen proje ile hem bilimsel açıdan hem de sportif anlamda İzmir-Mordoğan bölgesinin arkeolojik sualtı merkezi konumuna getirilmesi ve dünyaca ülkemizin tanıtılması amaçlanmaktadır. Bu amaç ile birlikte gerçekleştirilen arkeolojik sualtı arkeoparkının gerek bilimsel çalışmalar için gerekse bu bölgelerde yer alan dalış turizmi için çekiciliği artırma hedefleri arasındadır (Erkurt ve Paker, 2014:7).

Sualtı arkeoparkları bu bağlamda en güzel çalışmalardır. Çevresel, sosyal ve kültürel değerlere sahip sualtı ortamı sunmaktadır. Dalış arkeoparkları, sualtındaki mirası hem koruyarak su üzerinde tanıtımlar yapmak hem de arkeolojik miraslara doğru dalışlar gerçekleştirmektedir.

Bir arkeoparkı en önemli kılan özellikleri tarihi, arkeolojiyi, çevreyi ve kültürel değerleri koruyarak yansıtabilmesidir. Böylelikle dalgıç turistlere birtakım değerlere sahip sualtı ortamı sunabilmektedir. Kazılar da keşfedilen arkeolojik yapıtları ve sualtı arkeolojisinin bilinçli ve en doğru şekilde korunması ve doğru bilgilerin halka yaygınlaştırılması, sualtı arkeolojisini, denizi, çevreyi, ekolojik yapılarının da koruma içgüdüsünün gelişmesine katkı sağlar. Bazı eğitim programları düzenlenerek çevreyi koruma bilincinin de kalıcı ve koruyucu olmasını sağlar (Hamer vd., 2005:5).

Sualtı arkeoparkları oluşturmak için düzenlenen projeler ise farklı yönlerde gelişmeler göstermektedir. Hedefler arasında yerel halkın ilgi odağı haline gelmek, onları yönlendirmek ayrıca onlara iş olanakları sunabilmektir. Bir diğer amaç ise tarihe merakı olan ve araştırmayı seven her vatandaşın ilgisini o bölgeye çekmektir. Bunların yanı sıra en önemlisi ise bilimsel temellerdir. Sualtı arkeoparklarının gelişmesine yönelik üniversitelerin ya da çok yönlü araştırma yapan bilim insanlarının yazdığı makaleler ve

gerçekler dikkate alınarak uygulamaya geçilmelidir. Bilimsel çalışmaların yaptığı gerçek olabilecek canlandırmalar halkın ilgi odağı haline dönüşmektedir (Delgado, 1997:16).

Turistler senelerdir kıyı sularında dalışlar gerçekleştirmektedir. Bu dalışlar ile turistler deniz canlıları ile gerçekleştirdikleri özellikle de caretta caretta larla olan anılarının unutulmaz bir parça haline geldiğini de belirtmektedirler.

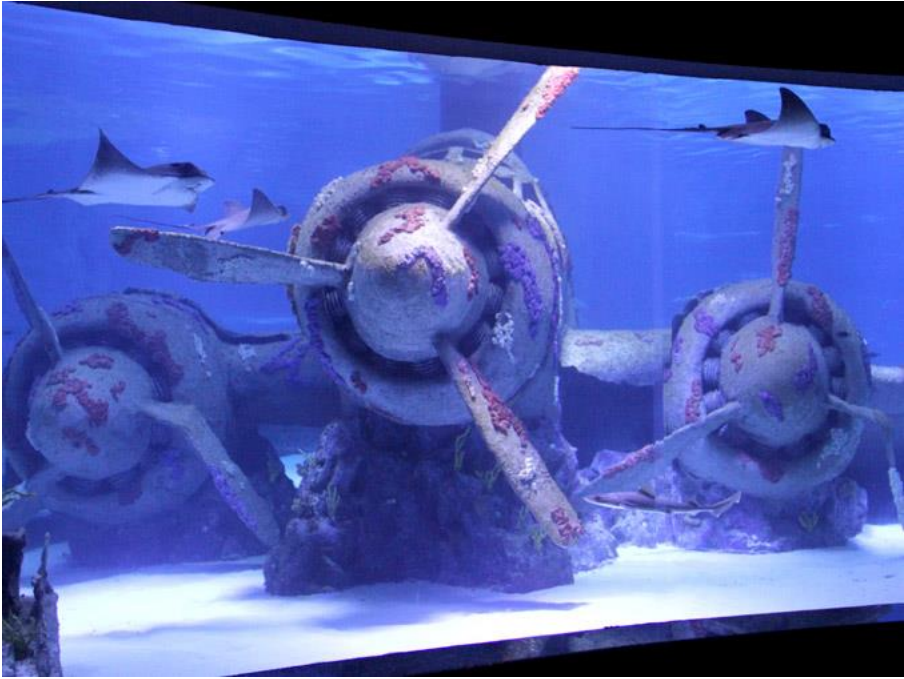

Fotoğraf 3: Amphora Sergilemesi

Kaynak: www.muze.gov.tr

Sualtı deyince, akla, sadece deniz ürünleri ve canlıları gelmemelidir. Bunun yanı sıra birçok sualtına batmış ve suyun en derinlerine gömülmüş kimi zaman kaza kimi zaman özellikle atılmış tarihi yapılarla doludur. Sebep ne olursa olsun gezginler ya da turistler suyun derinliklerinde bulunan gemi, uçak, tank, bisiklet, tarihi eser kalıntıları, motosiklet gibi küf ve pas içindeki bu doğa güzelliklerine keşif yapmak istemektedirler. Sualtı turizmi de bu konu üzerinde durarak çeşitli turlar düzenlemektedir. Bu yeni turizm dalı her geçtiğimiz sene daha da ilgi görmekte ve gelişmesi üzerine birden fazla çalışmalar düzenlemektedir. Kaş ilimizde bulunan sualtı arkeoparkı da yerli ve yabancı turistler için doğru turları düzenleyerek dalışlar gerçekleştirmektedir.

Fotoğraf 4: Antalya Akvaryumunda Batık Uçak
Kaynak: www.antalyaaquarium.com

2. Kaş Bölgesi Dalış Turizmi ve Arkeoparkı

Sualtı dalış turizmini geliştirerek Türkiye ve Dünya ekonomisine kazandırma amacı ile bu alanda birçok çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Sualtı Araştırmalar Derneği'nin (SAD) alt gruplarından biri olan SAAG'ın amaçları arasında Türkiye'deki karasuları ve iç sularında gizlenen sualtı kültür mirasını tespit etmek, koruma altına almak, belgelendirmek, belgeleri ilgili kurum ya da kuruluşlara sunmak, akademik çalışmalara katkıda bulunmak ve bu zengin mirası ortak bir envanterleme sistem başlığı altında toplamaktır (www.sad.org.tr).

SAAG, ulusal çaplı her yıl düzenlemiş olduğu eğitim, toplantı ve seminerler ile hem bilim insanı adaylarının hem de halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmaktadır. SAAG dalıcıları, ulusal ve uluslararası birçok sualtı araştırma çalışmalarında görev almış, Türkiye çapında projelerini bilimsel koşullarda sürdürerek popüler ve bilimsel anlamda pek çok yayına imza atmışlardır (www.sad.org.tr). SAD'ın bu anlamda katılmış olduğu projelerden bir tanesi ise Uluburun Batığı Projesi'dir.

Sualtı değerlerinin turizme ve doğaya kazandırılması için topluluklar bunlarla sınırlı kalmayıp Sualtı Araştırma Derneği kapsamında yer alan ODTÜ SAT topluluğu bir grup ODTÜ okuyan öğrenciler ve öğretim görevlileri tarafından oluşmaktadır. ODTÜ Rektörlüğü bünyesinde Spor Müdürlüğü'ne bağlı olarak 1985 yılında kurulan bu topluluğun en önemli

amaç ilkleri Türkiye kıyıları ve iç sularının değerlerinin korunması, tanıtılması ve doğal değerlerin araştırılmasıdır. Çalışmalar kapsamında ileri dalış, arama, çıkarma ve ilk yardım gibi temel eğitimler verilerek üyelere bilgi beceri kazandırmak; keşif ve araştırma çalışmaları için dalcılar yetiştirmek; Türkiye’de bulunan ekolojik değerler (Deniz Çayırıları, Deniz Kaplumbağaları, Akdeniz Foku vb.), doğal değerler (sualtında yer alan mağaralar, açık deniz kayalıkları, deniz canlıları sığınakları vb.), kültürel değerler (batıklar, sualtı arkeolojisi, sualtı tarihi vb.) araştırma ve tanıtım (yarışmalar, paneller, toplantılar, seminerler vb.) çalışmaları düzenlenmektedir (www.sad.org.tr).

2.1. Uluburun Batığı Projesi

1982 senesinde süngerci Mehmet Çakır tarafından Uluburun Batığı bulunmuştur. Günümüzde konumu itibari ile Geç Tunç Çağı'na (M.Ö. 14. yy) aittir ve dünyaca bilinen en eski batığı olarak kabul edilmiştir. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesinin Texas A&M University ve Institute of Nautical Archaeology bölümü ile birlikte 1984-1994 yılları arasında bu bölgede sualtı kazısı yapılmıştır. Yapılan sualtı kazısının öncülüğünde George Bass ve Prof. Dr. Cemal Pulak yer almaktadır. Yapılan bu kazı çalışması ise 20. Yüzyıl'ın en önemli ilk on buluşu içerisinde gösterilmiştir (www.360derece.info).

Kaş bölgesinde bu kadar önemli bir yere sahip olan bölgede yapılan çalışmayı ve arkeoparklarını anlatmak için 360 Derece Tarih Araştırmaları Derneği büyük bir titizlik ile çalışmış ve ülkemizin en zengin bölgesinin tanıtımını yapmıştır. Yapılan sualtı dalış kazılarında hem deneyim hem de eğitim sahası yaratmak amacı ile bir proje oluşturmuşlardır. Proje ile yetişmiş insan gücüne katkıda bulunmak, kazı yöntemlerini öğrenmek ve bir batığın süre içerisinde ne gibi değişime uğradığının gösterilmesi hedeflenmiştir.

Fotoğraf 5: Uluburun Batığından Çıkarılan Nefertiti'nin Altın Skarabe Mühürü
Kaynak: www.antalyaaquarium.com

Ülkemizde yapılmış olan birçok sualtı kazılarının büyük bir bölümünü yabancılar gerçekleştirmiştir. Kaş bölgesinde sualtı dalış sporları konusunda gelişmişlik göze çarpmaktadır. Bu yüzden sualtı dalış sporları için Kaş bölgesi tercih edilen ilk sıralar arasında yer almaktadır. Kaş bölgesi sualtına dalışta gelişmiş bir bölge olmasına rağmen daha fazla ekonomik fayda sağlaması için çeşitli projelerin gerçekleştirilmesine ihtiyaç vardır.

Sualtında bulunan arkeoparkların en dikkat çekici özelliği tarihi, arkeolojiyi, çevresel veya kültürel değerleri barındırmasıdır.

2.2. Tunç Çağı Limanı Canlandırma ve Sualtı Arkeopark Projesi

Türkiye’ de dalış sporları ve dalış turizmi Kaş bölgesinde bir kalkınma yaratması açısından “sualtı arkeo-parkı” çalışmaları ile dünyada da az olması nedeniyle daha fazla ilgi göreceği tahmin edilmektedir. Proje de en önemli bölgelerden bir diğeri olan Tunç Çağı Limanı tercih edilmiştir. Bulunduğu dönemin geleneksel yapısı ve bina bilgileriyle ekte yer alan danışmanların denetimi ile iki ya da üç binadan oluşan yapının, o dönemde bulunan ticari malzemelerinin istiflendiği bir küçük rıhtımın yapılması planlanmaktadır.

Dönemin nasıl kullanıldığını gösteren açık hava “arkeo-park” olması ayrıca daha sonrası için yapılması düşünülen etkinliklere ev sahipliği yapması için inşa edilecek olan limanın 50-100 metre kare boyutlarında binalar şeklinde yapılması hedeflenmiştir. Kaş bölgesinde deniz tarihi ve sualtı dalış turizmi konulu sempozyumlar ve atölye çalışmalarının düzenlenmesi için mekân oluşturacaktır. Kaş bölgesi gerçekleştirilecek projeler ile uluslararası alanda daha fazla değere ulaşabilecektir. Bu bağlamda Kaş bölgesinde turizm gelirlerinin ülke ekonomisine katkısı fazla olacaktır.

Proje kapsamı ile Uluburun batığının bir benzeri batırılarak bölgenin dünya genelinde tanıtılması hedeflenmiştir. 3300 yıl önce batmış olduğu hali ile denizin diplerine doğru teşhir edilerek, yanına ise 1982 yılında süngerci Mehmet Çakır’ın bulunduğu batığın bulunduğu hali canlandırılacaktır. Yabancı veya yerli üniversitelerin danışmanlığı ve katılımı ile sualtı arkeolojisi eğitim programları gerçekleştirilecektir.

Ülkemizde bir sualtı arkeo-park projesi ile ilk hedefler arasında şunlar vardır;

- Uluburun Batığının bir farklı benzeri yapıp Kaş Hidayet Koyu bölgesi mevkiinde batırılması,
- Süngerci Mehmet Çakır’ın Uluburun Batığının 1982 yılında ilk hali gibi batırılarak canlandırılması,
- Bu alanda ülkemizde henüz sistemleşmemiş yabancı veya ülkemizde bulunan üniversitelerin danışmanlığı ve katılımı ile sualtı arkeolojisi eğitim programlarının gerçekleştirilmesi,

- Uluslararası çapta düzenlenmeyi bekleyen “Deniz Tarihi ve Sualtı Arkeolojisi Sempozyum ve Atölye Çalışmaları” bir an önce organize edilerek bu alanda Kaş bölgesinin dikkat çekici bilim merkezi konumuna dönüştürülmesi,
- Bilimsel çalışmaların turizm ve sualtı arkeoparkları için yapılan arkeoloji kazıları konusu üzerinde sürdürülmesi ve daha kalıcı hale gelmesi için alt yapıların oluşturulması,
- Kaş bölgesinin kültür turizmine kazandırılması,
- Hali hazırda oluşmuş olan potansiyelin artırılması,
- Kaş bölgesinde bulunan mirasın ve turizm yapısının uluslararası platformlarda tanıtılması,
- Bölgenin tarihi ve kültürel değerlerine sahip çıkan vizyonu ile yapılacak olan çalışmalara ivme kazandırmak ayrıca oluşacak olan projelerin önünün açılması.

2.3. Kaş Flying Fish (Antalya)

Yörenin bir diğer adı Flying Fish olarak bilinir. Yunanistan ülkesine bağlı olan Meis Adası ve Kaş arasında bulunan bölgede bulunan son sualtı dalış bölgesidir. Tekne ile dalış alanına giderken su üzerinde sıçramakta olan uçan balıklar görülmektedir. Dalgıçlar derin sulara dalışlar gerçekleştirmektedirler. Bu dalışlar esnasında uçan balıklar ve diğer canlılarda dalgalara eşlik etmektedir. Yörenin ev sahibi olarak da halk arasında bilinmektedir. Dalış sırasının henüz ilk metrelerinde bile bu canlılarla denk gelinmektedir. Dalışlarda resif derinliği seksen metreye kadar ulaşmaktadır. Renkli kayaların etrafında otuz beş metreden sonra denizin dibinde uzanmış iri orfozlar ve akyalar belirmektedir.

2.4. Kaş Uçak Batığı (Antalya)

İkinci Dünya Savaşı esnasında bilmeyen sebebi ile Meis Adası civarında düşen üç pervanesi olan İtalyan savaş uçağı elli yedi metreye gelince kendini göstermekte, kuyruk ile başka bulunan metal yapıdan oluşan parçaları yetmiş metre mesafede derin karanlık sularda uzanmaktadır. Enkazın çevresinde bulunan patlamış ve henüz aktif olduğu tespit edilen bazı cephaneler yer almaktadır. Tekirova bölgesinin açıklarında yer alan küçük adalardan oluşan sualtı dalış merkezidir. Çevresinde yer alan birden fazla dalış merkezlerinin olması, farklı derinlik mesafelerine sahip olması nedeniyle dip yapısının Antalya ile karşılaştırıldığında zengin yapısı, görüş netliği ile berraklığı ve birden fazla dalış merkezine yakın konumu ile en bilindik dalış mevkileri arasında yer almaktadır. Kemer ilçesi yat limanından hemen hemen kırk beş dakikalık bir mesafededir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

Fotoğraf 6: Kaş, Dakota Batığı

Kaynak: www.grafimx.com

2.5. Kalkan (Antalya)

Uzun seneler önce batık olarak bilinen Sakarya batığı ve İngiliz kargo gemisi batığı kalkan açıkları bölgesinin en gözde dalış noktaları arasındadır.

Fotoğraf 7: Kekova Batık Şehir

Kaynak: www.ilaraturizm.com

Kanyon şeklinde bir kırık bölgeden aşağı doğru dalış gerçekleştiğinde içerisinde çeşitli birçok tür balığın, yaşam alanı olan bu arkeolojilere ulaşılır. Arkeolojiler en az on beş en fazla altmış beş metre arasında değişen derinliğe sahiptir ve bu mevkiinin en önem arz eden özelliği sualtında yer alan bitkileri çeşitliliği açısından da zengin olmasıdır. Her bir seviyede bulunan dalgıcın, uygun buldukları herhangi bir dalış noktasından dalışını gerçekleştirebileceği nadir bölgelerden biri olarak tanınır (Top vd., 2013:9).

2.6. Bodrum

Ülkemizin en ünlü ve kalabalık turizm cennetlerinden olan Bodrum ilimiz dünyaca bilinen sualtı müzeleri ile ve sualtı turizmi ile önemli cazibe merkezleri arasındadır. Bodrumun doğusunda yer alan Orak adasının derinliği, mağaraları, rengarenk süngerleri ve yüz metreyi aşan doğu duvarıyla bir sualtı cenneti olarak görülmektedir. Sığ bölgelerdeki taş formasyonu da bölgeye farklı güzellik katmaktadır.

Oraklar bütün bir dalış zamanını alabilecek zenginliğe ve güzelliklere sahiptir. Farklı antik çağlardan kalan arkeolojilere de rastlanabilen Kargı adası ve Köçek adasının derinlikleri yirmi ile otuz metreye kadar uzanmakta, makro fotoğrafçılık sanatı için uygun boyutta küçüklü büyüklü olan birden çok canlı içermektedir. Köçek Adası yakınlarında keşfedilen 19 metredeki Resif bölgesi dalışın gerçekleştirilmesi gereken noktalarındadır. Resifte bulunan çeşitli birçok canlıyı av zamanı hariç görmemiz mümkündür. Çatal adası ve karşı sığıklar, Gemi taşı bahçesinin kıyıları dalış yapmak için dikkat çekici noktalar arasındadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

2.7. Kemer

Kemer bölgesi Türkiye'nin en fazla tercih edilen dalış eğitim alanlarının içinde bulundurduğu, dünya tarafından çok fazla ilgi gören, turizm merkezi olarak bilinen ve bünyesinde çeşitli dalış alternatifleri bulduran önemli dalış merkezleri arasındadır. Antalya limanının hemen girişinde batık olarak bulunan Fransız askeri nakliye gemisi 20-32 metre derinlikte bulunmaktadır. Bu batık çoğunlukla bulanık gözüken su meraklıları için dikkat çekici olmaktadır. Kemer Marina'sı sınırlarında 33 metre mesafeye sahip kumluk bir derinlikte bulunan Paris arkeolojisi veya batığını, bütün dalış meraklılarının ve tarih severlerin dalış yaparak bu somut kültürel değerleri görmesi gerekmektedir. Antalya Tekirova açıklarında bulunan üç adalar da farklı dalış teknikleriyle çeşitli dalış türlerinin gerçekleştirilebileceği bir bölge halindedir. Bu bölgenin oldukça zengin içeriğe sahip dalış noktalarında bulunan kanyonda büyük vatoz ve farklı türlerden olan balıklara rastlamak mümkündür. Üç adalar, mağara dalış içinde uygun turistik alandır. Ağustos ve Eylül aylarında, orkinos balık sürüleri ve fok balıkları da gözükmektedir. Yine derin sulara sahip olduğu için bu sular da makro, çeşitli kapasiteli makineler ve gece fotoğrafçılığı için uygun konumdadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

Fotoğraf 8: Paris 2 Batığı

Kaynak: www.kemer.bel.tr

2.8. Saros-Bebek ve Minnoş Kayalıkları (Çanakkale)

Saros-bebek ve minnoş kayalıkları stresten uzaklaşmak ve gezi yapmak için hafta sonu dalış yapılacak en uygun yerlerdendir. Bölgede olan barınak, otel ve camping (kamp) alanları sualtı için gelen misafirler için uygun konaklama turizm hizmetlerini vermektedir. Türkiye'nin bilinen en renkli ve muhteşem manzaralı duvarları bu bölgede yer almaktadır. 30-40 metrede bulunan oyuklarda böceklerle denk gelmek mümkün olmaktadır. Deniz yıldızları, deniz salyangozları, müren, iskorpit balıkları açısından oldukça zengin bölgedir. Bölgenin bilinen en çekici özelliği derin kaya oyuklarında böcek ya da istakoz yavrularına denk gelmenin verdiği heyecandır (Top vd., 2013:9).

2.9. B-24 Amerikan Savaş Uçağı Batığı

Antalya iline bağlı Manavgat ilçesi yakınlarında, 200 metre sınırdaki yer alan batık, 1944 senesinde Romanya ülkesine karşı düzenlemiş olduğu bombalama sorumluluğunu gerçekleştirdikten sonra Kıbrıs'taki üssüne dönmek üzere rotasını çeviren "Hadley's Harem" isimli B-24 tipi Amerikan savaş uçağının bulunun enkazıdır. 1995 senesinde bu uçağı gün yüzüne çıkartma işlemleri yapılmış ve uçağın kokpiti çıkartılarak belirli bir gün için Cengel Jandarmanın karakolunda yer aldıktan sonra İstanbul'a götürülüp bir özel müzede korunmaktadır. Uçaktan geriye kalan kısımları çıkartma arkeoloji çalışmaları halen devam

etmektedir. Uçağı görmek için özel izinler alarak dalışın gerçekleşmesi gerekmektedir (Demirtaş, 2012:1083). Olağan hallerde uçağa dalış izni verilmemekte ve izinsiz dalışların tespiti ve yaptırımları olmaktadır.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu 1987 senesinde sürdürülebilir ekonominin kalkınmasına yönelik en bilindik tanımı yapmıştır. Yapılan tanıma göre kalkınma; 'gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (Jeffery, 2006:20).

Sualtı dalış turizm ekonomisinin kalkınması, doğru ve bilinçli yapılan dalışlar ve eğitmenlerin verdikleri dalış bilgilerine yönelik önem ve emek ile mümkündür. Su altı dalış turizminin sürdürülebilirliğin sağlanmasında bilinçli olarak yapılan dalışların etkisi büyük ve etkili olduğu ayrıca eğitmenlerin bu konuya önem ve emek verdikleridir. Bu yüzden sualtı doğal fauna ve florayı korumak amacıyla birçok yasal yürürlüktedir.

Türkiye'ye sezonluk olarak bakıldığında, altı ay süren deniz, kum, güneş üçlemesi turizm canlılığı ile sınırlı kalmakta ve turizm sektörünün bu konuda gelişmesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Ancak gelişmekte olan birçok turizm çeşitliliği ile altı aylık sürecin on iki aya yayılabilmesi açısından ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel alanlarda gelişmekte ve ekonominin gelirin yüksek oranlarda katkı sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra mekân sahipleri turistlere olağan durumdan daha fazla özellikle restoran ve eğlence mekanlarında pahalı satışlar gerçekleştirmektedir. Bu da diğer bir etken olarak görülmektedir. Dalış sporlarını gerçekleştirecek olan kişilerin bilinçsiz davranışlarda ve dalışlarda bulunması sorun teşkil etmektedir. Bunu sorunun önüne geçmek amacı ile yeteri kadar bilgi ve eğitimin verilmesi gerekmekte ayrıca kurallara uymayanlar hakkında yasal zorunlulukların net bir şekilde belirtilmesi veya uygulanması gerekmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda turistlerin genel şikayetleri arasında ulaşım bulunmaktadır. Yürüme mesafesi ve ulaşım araçları sorunları, sualtı dalış turizmine olan özel ilginin yavaş gelişmesine neden olmaktadır.

3. Yöntem

Yapılan araştırmada Türkiye'deki su altı dalış turizminin geliştirilmesi ve çeşitlerini araştırmak için incelemeler yapılmıştır. Bu çalışma yarı yapılandırılmış anket ve literatür taraması ile gerçekleştirilmiştir. Dijital ortamda hazırlanan anket, mail yolu ile 5 ayrı Kaş Dalış Merkezlerine gönderilmiştir. 5 farklı dalış kurslarından toplam 35 katılımcıya ulaşılmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcılara yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve kaç yıldır meslekte oldukları sorulmuştur. İkinci bölüm, 11 ifadeden oluşan 3'lü Likert tarzı ölçek ile sualtı turizminin sorunlarını değerlendirmek amacıyla ölçülmüştür. Üçüncü bölüm ise, 37 ifadeden oluşan 2'li Likert tarzı ölçek ile katılımcıların dalış bölgesi seçerken nelere dikkat ettiklerini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

Sualtı arkeoparklarının geliştirilmesine yönelik yapılan bu çalışmada; SAD (Sualtı Araştırma Derneği), 360 derece Tarih Araştırmaları Derneği, Kültür ve Turizm Bakanlığı, CMAS (Dünya Sualtı Aktiviteleri Konfederasyonu), İMEAK (İstanbul ve Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri), TSSF (Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu), yerli ve yabancı ilgili alan yazılar ve bilimsel çalışmalar, ilgili internet kaynakları dikkate alınmıştır.

Bu araştırma da Sualtı Dalış Turizminin popüler haline dönüşmesi amaçlanmıştır. Çalışmamız kapsamında ise Kaş bölgesinin önemini vurgulamak, gelişmekte olan bir bölgenin tanıtımını yapmak ve ilgili kuruluşlara fikir olması açısından güncel de bulunan sorunlara çözüm önerilerinin sunulması hedeflenmiştir. Yerli ve yabancı kaynaklı turistlerin ilgisini çekip önce bölgesel kalkınmaya ve daha sonra bacasız sanayi olan bu turizm sektörüne ve Türkiye ekonomisine gelir olarak katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Değinilmek istenilen bir diğer nokta ise gelişimi yavaş olan bu turizm türünde amaç, turizm açısından geliştirilerek sualtı fauna ve flora dalışlarını arttırmak, arkeoparkların varlığını yaygınlaştırarak turizm ekonomisini ve turizme bir başka boyut kazandırmaktır. Sualtı dalış turizmini tercih eden yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı olan fauna ve floralar desteğiyle sualtı dalış turizmini hızlandırmak, geliştirmek ve Türkiye ekonomisine kazandırmaktır.

Çalışmanın evreni, Türkiye'nin kıyı şehirlerinde yer alan sualtı dalış bölgeleridir. Örneklemini ise, Kaş bölgesinde yer alan 5 farklı dalış merkezlerinde çalışan 18 yaş ve üzerindeki bireyler oluşturmaktadır.

4. Bulgular

Araştırma kapsamında Kaş bölgesindeki sualtı çalışmaları detaylı incelenmiş, bu alanda yapılan projeler ele alınmıştır. Yapılan yazın taramasından elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Ayrıca literatür taramasının yanı sıra yapılan anket sonuçlarına göre veriler toplanmıştır. Kaş bölgesinde yer alan 5 farklı dalış merkezinden 35 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılar yapılan ankete doğru ve yalın bir şekilde cevaplar verdiklerini beyan etmişlerdir. Yapılan ankete göre katılımcı erkek, katılımcı ise kadındır. Elde edilen verilere göre, 8 katılımcı 18-23 yaş aralığında; 14 katılımcının 24-29 yaş aralığında; 8 katılımcının 30-35 yaş aralığında; 2 katılımcının 36-41 yaş aralığında; 3 katılımcının 42 ve üzeri yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 20 kişi kadın; 15 kişi ise erkektir. Ankete katılan kişilerden eğitim düzeyleri hakkında bilgi toplanmıştır. Buna göre; 2 katılımcının lise düzeyinde; 15 katılımcının önlisans düzeyinde; 16 katılımcının lisans düzeyinde; 2 katılımcının lisansüstü düzeyde eğitim aldığı belirlenmiştir. Anket soruları içerisinde dalış merkezlerinde çalışan bireylerin kaç senedir bu meslekte olduğuna ilişkin soruya da yer verilmiştir. Alınan verilere göre; 18 katılımcı 5 yıl ve altı; 8 katılımcı 6-10 yıl arası; 7 katılımcı 11-20 yıl arası; 2 katılımcı 21 yıl ve üzeri meslekte çalıştıklarını belirtmişlerdir. Toplanan verilerin istatistiksel dağılımı aşağıda yer alan çizelge 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1 Katılımcıların Mesleki Deneyimlerine Göre Dağılımları

Mesleki Deneyim	n	%
5 Yıl ve Altı	18	51,4
6-10 Yıl	8	22,9
11-20 Yıl	7	20
21 Yıl ve Üzeri	2	5,7
Toplam	35	100

Sualtı arkeolojisinin titizlikle incelenmesi; ulusal ve uluslararası pek çok alana katkı sağlanması ve geliştirilerek ekonomik ve kültürel değer kazanmasına olanak sağlayacaktır. Türkiye ve Dünya çapında sualtı arkeolojisi incelenmiş, araştırmanın daha detaylı olabilmesi adına destinasyon tercihi olarak Antalya Kaş bölgesi ele alınmıştır.

Sualtı arkeoparklarının daha fazla çeşitlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalarda; kalıntının tespit edilme ve konumlandırma süreçlerinin önemli olduğu kadar çıkartılma aşamalarının da titizlikle yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bazı batığın bulunduğu alanlarda tabakalaşma yoktur. Batıkların üzerinde yalnızca ince bir birikinti oluşabilmektedir. Araştırmacılar buna benzer durumlarda daha dikkatli davranmalıdırlar. Özellikle gemi batıklarının yer aldığı alanlarda, tabakalaşma genellikle tek bir olayla bağlantılıdır. Bu tarz durumlarda birikintinin önemi yoktur. Ender olarak karşılaşılan bir diğer durum ise, farklı zaman dilimlerinde batan iki geminin, aynı konumda üst üste batması durumudur. Böyle bir durumda tabakalaşma kalınlıkları da farklılık göstereceği için tabakalaşma da önemli olacaktır ve daha dikkatli çalışılması gerekmektedir. Yapılan çalışmalar esnasında kayıtlar tutulmalı ve belgelendirilmelidir. Sualtında yapılan çalışmalarda kayıtların tutulması düzenli bir çalışma ve dikkat gerektirecektir. Çünkü yapılacak bir hata, çalışma esnasında toplanan verilerin karışmasına yol açacaktır. Böylelikle doğru olmayan ve yanlış istatistikler oluşacaktır. Böyle durumlarla karşılaşmaması için dalıcılar daha önceden plan yaparak not tutmalıdır. Her araştırmacı ve dalıcının çıkartılan eser hakkında bilgisi olmalıdır (Alper, 2007).

Sualtı arkeolojisinde fotoğrafçılık; eserin bulunduğu alandan çıkartılmadan önce bulunduğu konumda ölçüm çubuğu ile doğru mesafeden fotoğrafının çekilmesidir. Kalıntının her tabakasından görüntüler alınmalı ve kazı boyunca fotoğraflarla belgelenmelidir (Alper, 2007).

Araştırma boyunca elde edilen bilgiler içerisinde birçok projenin oluşturulması ve bazı projelerin devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu projeler içerisinde 2021 yılında Türkiye'nin denizlerinde Dünya'nın ilk bilimsel sualtı arkeolojik kazılarına başlandığı ve devam ettiği kayıtlar altına alınmıştır. Yapılan çalışma sürecinde 255 eserin bulunduğu ve koruma altına alındığı bildirilmiştir. Türkiye'nin 1960 yılında Antalya'nın Finike ilçesinin çevresinde Tunç Devri'ne ait olan Gelidonya Batığı yabancı ekiplerin kazıya başlaması ile sualtı arkeolojik kazı çalışmaları tanınmıştır ve artık Türk bilim insanları ve balık adamları tarafından bu serüven sürdürülmektedir. 1967-1969'da Turgutreis Yassıada'da, 1979'da

Serçe Limanı ve Cam Batığı'nda, 1984'te Kaş açıklarında Uluburun Batığı'nda yapılan kazı çalışmaları Türkiye su altı arkeolojisi adına önem arz etmektedir. Tunç Çağı'na ait olan dünyanın en eski ticaret gemisi, Arkaik Döneminden kalan eserleri barındıran ve Akdeniz sularında bulunmuş tek heykel taşıyan gemi batığı, Osmanlı denizcilik tarihini aydınlatacak buluntuları içeren Osmanlı Dönemi Batığı, su altında kalmış önemli batıklardandır. 2021-2022 yılları kapsamında gelişen ve artan bilimsel çalışmalarda elde edilen buluntuların yerinde sergilenmesi için deniz altlarında birer su altı arkeoloji müzeleri oluşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdür Yardımcısı Yahya Coşkun; "Türkiye'nin bütün denizlerinde çalışmaların devam ettiğini ve çalışmalara 2021 yılında Kocaeli Kerpe Koyu'nda ve Yalova'nın Altınova ilçesi kıyılarında kazı çalışmalarının eklendiğini" söylemiştir (www.aa.com.tr). Türkiye genelinde 6 tanesi sualtı kazısı 4 tanesi ise su altı araştırması olarak toplamda 10 çalışmanın sürdüğünü dile getiren Y. Coşkun, "Geçen yıl karada ve su altında yaptığımız toplam çalışma 502 idi. Bu yıl 602'ye çıkardık. Her yıl araştırmalarımızın ve arkeolojik çalışmalarımızın sayısı artarak devam ediyor. Bu yıl su altı arkeolojisinde kendimiz açısından yeni bir zirveyi yakaladık. Önümüzdeki yıl daha da ileriye gitmeyi hedefliyoruz. Su altındaki kazı ve araştırmalarımızdan 255 eser çıkarıldı ve müzelerimizdeki yerini aldı." diyerek belirtti (www.aa.com.tr). Çalışmalar doğrultusunda yeni hedeflerin su altı ören yerleri, su altı arkeoloji müzeleri ve arkeoparklarının kurulacağı gözlemlenmiştir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, su altı arkeolojik kazılarının gelişmesi ve sadece su yüzeyine çıkarmakla kalmayıp sualtı müze ve arkeoparklarının kurulması, Türkiye turizmini doğrudan etkileyen ve uluslararası kapsamda kültürel mirasın korunması ve kalkınması anlamında büyük bir önem taşımaktadır. Yapılan projelerin daha fazla artırılması ve turizme katılması sağlanılmalıdır.

Kazı çalışmaları sırasında kullanılan teknik ve makineler kısaca şu şekildedir;

Sualtı Sörveyi: Batıkların tespit edilebilmesi için deniz tabanında yapılan çalışmalardır. Çeşitli elektronik cihazlar kullanılmaktadır.

Eserlerin Yüze Çıkarılması: Sualtı arkeolojisinde arkeolojik yapıtın deniz üzerine çıkarılması için uygulanan özel yöntemdir (içi hava dolu balonlar gibi).

Dokümantasyon: Bulunduğu konumda tespit edilen arkeolojik malzemenin tarih ve tipoloji göz önünde bulundurularak yapılan incelemedir.

Restorasyon-Konservasyon: Özel sualtı arkeolojisi teknikleri kullanılarak çıkartılan eserin özenle temizlenmesi, onarılması ve saklanması için gerekli bulunan kimyasal işlemlerin yapılmasıdır.

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu araştırmada dalış merkezlerinde yer alan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine yer verilmiştir. Katılımcılara; yaş aralığı, eğitim düzeyleri ve cinsiyetleri soruları yöneltilmiştir. Elde edilen veriler aşağıda yer alan çizelge 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Demografik Özellikler	n	%
Cinsiyet		
Erkek	15	42,9
Kadın	20	57,1
Yaş Aralığı		
18 – 23	8	22,9
24 – 29	14	40
30 – 35	8	22,9
36 – 41	2	5,6
42 ve üzeri	3	8,6

4.2. Ölçek Maddelerine İlişkin Bulgular

Sualtı dalış turizminin sorunlarına dikkat çekmek amacıyla uygulanan ankette yer alan 11 ifadenin cevaplarının aritmetik ortalamaları çizelge 3' te yer almaktadır.

Tablo 3 Ölçek Maddelerinin Aritmetik Ortalamaları

Anket İfadeleri	O
1 Sualtı dalış turizmine yeteri kadar ilgi gösterilmektedir.	0,11
2 Sualtı dalış turizmi yeteri kadar gelişmiştir.	1,77
3 Sualtı dalış turizminin geliştirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.	2,82
4 Sualtı dalış turizminin gelişmesi için yapılan çalışmalar yetersiz ve eksiktir.	2,37
5 Kaş bölgesi, sualtı dalış turizmi için yeteri kadar gelişmiştir.	2,48
6 Kaş bölgesinde sualtı dalış turizmi için yapılan çalışmalar yeterlidir.	1,97
7 Kaş bölgesinde keşfedilmemiş sualtı kalıntıları bulunmaktadır.	1,88
8 Kaş bölgesi sualtı dalış turizmine daha fazla kazandırılmalıdır.	2,85
9 Kaçak dalış vb. sorunlara yönelik daha fazla denetleme yapılmalıdır.	2,91
10 Su altı dalış ekipmanları yeterlidir.	2,82
11 Sualtı dalış eğitmenleri yeteri kadar bilgi ve tecrübeye sahiptir.	2,8

Yukarıda veriler incelendiğinde; 2,91 oranı ile evet yanıtı verilen ifade; 'Kaçak dalış vb. sorunlara yönelik daha fazla denetleme yapılmalıdır.' Daha sonra 2,85 oranı ile; 'Kaş bölgesi sualtı dalış turizmine daha fazla kazandırılmalıdır' ifadesidir. 2,82 oran ile iki ifade; 'Sualtı dalış turizminin geliştirilmesi için çalışmalar devam etmektedir' ve ' Su altı dalış ekipmanları yeterlidir' katılımcılar tarafından tercih edilmiştir. En düşük olan 1,77 oran ile 'Sualtı dalış turizmi yeteri kadar gelişmiştir' ifadesi çoğunlukla hayır yanıtını almıştır. Ayrıca 1,88 orana sahip olan ifade; 'Kaş bölgesinde keşfedilmemiş sualtı kalıntıları bulunmaktadır.'

Buna göre elde edilen veriler incelendiğinde de dalış merkezlerinde çalışan 35 katılımcı, denetlemelerin yetersiz kaldığını ve daha fazla yapılması gerektiğini belirtmektedir. Katılımcılar dalış yaparken kullanılan ekipmanların yeterli düzeyde ve yeterli sayıda olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar sualtı çalışmalarının devam ettiğini ve sualtı sporunu turizme daha fazla kazandırılması gerektiğini beyan etmişlerdir. Ayrıca ankete katılanların sualtı dalış turizminin yeteri kadar gelişmediği ve su altında kısmen keşfedilmeyi bekleyen kalıntıların olduğunu bildirmişlerdir.

4.3. Katılımcıların Destinasyon Tercihlerine Yönelik Bulgular

Bu bölümde katılımcıların dalış merkezi ve yeri seçerken nelere dikkat ettiklerine yönelik sorular ve cevapları mevcuttur. Toplanan verilere göre aritmetik ortalamaları çizelge 4'te yer almaktadır.

Anket İfadeleri	A.O.*
1 Dalış yapmamın başlıca nedeni yeni ve ilginç şeyler keşfetmektir.	1,97
2 Dalış yapmamın başlıca nedeni su altı fauna ve flora yaşamını görmektir.	1,94
3 Dalış yapmamın başlıca nedeni su altı turizmi hakkında yeni bilgiler öğrenmektir.	1,85
4 Dalış yapmamın başlıca nedeni huzurlu hissetmektir.	1,85
5 Dalış yapmamın başlıca nedeni günlük hayatın stresinden biraz uzaklaşmaktır.	1,79
6 Dalış yapmamın başlıca nedeni yüzme ve dalış eğitimimi geliştirmektir.	1,71
7 Dalış yapmamın başlıca nedeni macera aramaktır.	1,68
8 Dalış yapmamın başlıca nedeni bilgi, beceri ve tecrübelerimi çevremdeki kişilerle paylaşmaktır.	1,65
9 Dalış yapmamın başlıca nedeni yeni insanlar ile tanışmak ve sohbet etmektir.	1,54
10 Dalış yapmamın başlıca nedeni dalgıçlarla bir arada olmak ve bilgi edinmektir.	1,88
11 Dalış yapmamın başlıca nedeni çeşitli batıkları görmektir.	1,71
12 Dalış yapmamın başlıca nedeni sevdiğim kişiler ile vakit geçirmektir.	1,62

13	Dalış yapmamın başlıca nedeni fotoğraf ve video çekerek anı biriktirmektir.	1,71
14	Dalış yapmamın başlıca nedeni fiziksel formda kalmaktır.	1,65
15	Dalış yapmamın başlıca nedeni toplum içerisinde kendimi kanıtlamaktır.	1,68
16	Dalış yapmamın başlıca nedeni çevremden saygınlık kazanabilmektir.	1,68
17	Dalış yapmamın başlıca nedeni başarılı hissetmektir.	1,68
18	Dalış yapmamın başlıca nedeni riski göze almaktır.	1,65
19	Dalış yapmamın başlıca nedeni etkileyici bir şey başarabilmektir.	1,85
20	Dalış yapmamın başlıca nedeni özgüvenli hissetmektir.	1,8
21	Dalış yapmamın başlıca nedeni dalış ekipmanlarını tanımak ve kullanabilmektir.	1,82
22	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin güvenli olması önemlidir.	1,85
23	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin su altı görsel çekiciliği etkilidir.	1,88
24	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin deniz suyunun berraklığı etkilidir.	1,94
25	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin deniz suyunun temizliği etkilidir.	1,85
26	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin zengin su altı yaşamı önemlidir.	1,85
27	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin bozulmamış ve doğallığını koruyabilen dalış noktasına sahip olması etkilidir.	1,88
28	Dalış yerini seçerken eğitmenlerinin bilgili ve tecrübeli olması etkilidir.	1,88
29	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin kolay dalış yapabilme olanaklarının olması etkilidir.	1,82
30	Dalış yerini seçerken dalış yerinin batıklara sahip olması önemlidir.	1,88
31	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin kiralık dalış ekipmanlarının niteliği ve kalitesi etkilidir.	1,91
32	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin uygun iklim koşullarına sahip olması önemlidir.	1,77
33	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin deniz suyu sıcaklığı etkilidir.	1,74
34	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin kolay ulaşılabilir olması önemlidir.	1,74
35	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin uygun deniz derinliğine sahip olması etkilidir.	1,77
36	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin dalış sezonunun uzunluğu etkilidir.	1,68
37	Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin ikamet ettiğim yere yakın olması etkilidir.	1,82

Elde edilen verilere göre; 1,97 oran ile 'Dalışı yapmamın başlıca nedeni yeni ve ilginç şeyler keşfetmektir' ifadesidir. 1,94 oran ile 'Dalış yapmamın başlıca nedeni su altı fauna ve flora yaşamını görmektir' ve 'Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin deniz suyunun berraklığı etkilidir' ifadeleri yer almaktadır. Bir sonraki; 1,91 oran ile 'Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin kirallık dalış ekipmanlarının niteliği ve kalitesi etkilidir' ifadesidir. Ardından 1,88 oran ile 'Dalış yerini seçerken dalış yerinin batıklara sahip olması önemlidir', 'Dalış yerini seçerken eğitmenlerinin bilgili ve tecrübeli olması etkilidir', 'Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin bozulmamış ve doğallığını koruyabilen dalış noktasına sahip olması etkilidir', 'Dalış yerini seçerken dalış bölgesinin su altı görsel çekiciliği etkilidir' ve 'Dalış yapmamın başlıca nedeni dalgıçlar ile bir arada olmak ve bilgi edinmektir' ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca en düşük olan 1,54 oran ile 'Dalış yapmamın başlıca nedeni yeni insanlar ile tanışmak ve sohbet etmektir' ifadesidir.

Buna göre; katılımcıların dalış bölgesi veya merkezi seçerken değerli batıklara sahip olması, görsel açıdan güzelliği olması, suyun temiz ve berrak olması, su altında ki batıkların doğallığını ve güzelliğini koruyabilmesi, eğitmenlerin bilgili ve tecrübeli olması, ekipmanların yeterlilik niteliği, su altının fauna ve florası, dalgıçlar ile bir arada olunması ve ilginç yerler görme amaçları ile sualtı dalışı yapmak istedikleri belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma da literatür taraması eve anket yöntemi ile sualtı turizmine dair her şey detaylı incelenmiştir. Çalışmalar içerisinde Kaş bölgesinin yanı sıra Türkiye'deki kıyı turizminde bir ivme kazanılması için çeşitli araştırmaların gerçekleştirildiği görülmüştür. Dalgıçlar birçok kazılara dalışlar düzenleyerek tarihi ve mimari yapıların geçmişini sergilemektedir. Sualtı dalışlarını gerçekleştirmekle beraber su altından çıkartılan batıkların belirli salon veya akvaryumlarda sergilenmesi de turizme farklı bir yaklaşım getirmiştir. Deniz fobisi ya da dalış sorunları yaşayanlar için akvaryumlar içerisinde veya müzelerde cam fanuslar içerisinde tarihi yapılara geziler düzenlenmektedir.

Sualtı dalış turizm destinasyonu olarak değerlendirilmesine Kaş bölgesine yönelik sınırlı araştırmanın bulunması ve çalışma esnasında toplanan bulgular ile sualtı dalış turizminin bölgeye sağlayacağı katkıların belirlenmesi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Elde edilen bulgular arasında sualtı arkeoparkı için çalışmalar ve kazılar düzenlenerek turizmde yeni bir ivme kazanılmak istenmiştir. Çalışmaların her yıl devam ettiği ve gelişmesine yönelik yeni projelerin yapıldığı gözlemlenmiştir.

Birçok turizm türleri arasında yer alan sualtı dalış turizmi, turizm sektörü ile doğrudan ve dolaylı bağlantılıdır. İçerisinde bulunan farklı sektörler açısından gelir kaynakları ile istihdama da büyük bir katkı sağlamaktadır. Sayılı destinasyonlar arasında yer alan ege ve Akdeniz bölgelerinde etkili turizm planlamasıyla sektörden daha fazla pay alınabilmesine olanak sağlayacaktır. Su altı canlılığının önemi olduğu kadar deniz suyunun temiz ve

berraklığı, görüş mesafesinin uzunluğu ile de paralel doğrultudadır. Bu yüzden dalgıçlar tercih ettikleri bölge de deniz temizliğine de dikkat etmektedir.

Sonuç olarak araştırmada ele alınan sualtı dalış turizmi diğer turizm türlerine göre az gelişmektedir. Varsayılan bölgeler arasında git gide kendini geliştiren sualtı dalış turizmi çeşitli koruma ve yasal yürürlükler eşliğinde varlığını koruyacaktır. Yerli ve yabancı turist ziyaretini arttırmaya yönelik daha çok sualtı eğitim ve fauna flora zenginliğiyle ilgili çalışmalar düzenlenmelidir. Bilinçsiz dalışların önüne geçilmeli, gerekli kuralların sıkılaştırılması önerilmektedir.

Bu bağlamda, Ege ve Akdeniz bölgesinde yaygın olan sualtı dalış, her yıl önemini artırarak yerli ve yabancı turizme katılmaktadır. Sualtı dalış yarışmaları TSE'nin faaliyet programları ile ilgi çekiciliğini arttırarak yerli ve yabancı turizmini olumlu etkilemektedir. Buna rağmen yeterli yoğunluk oluşmadığından özel ilgi alanı olan sualtı dalış turizmi hakkında yeni faaliyetler, etkinlikler ve projeler düzenlenmelidir. Araştırmalar sonucunda tespit edilen ulaşım sorunu ele alınmalı, tesisler turistlerin cazibe merkezi haline dönüştürülmelidir. Ayrıca dalış bölgelerine turistleri ulaştırabilecek ulaşım araçları sağlanmalıdır. Bu doğrultuda tüm bölgelere sualtı dalış turizmini tanıtmak amacı ile reklam ve broşürler oluşturulmalıdır. Turizm çeşitlerinden biri olan sualtı dalış turizmine ilginin artacağı beklenilmektedir. Elde edilen veriler ile tüm bulgular göz önünde bulundurularak sualtı dalış turizminin geliştirilmesi, olası sorunların giderilmesi, sürdürülebilirliğinin daha çok artırılması ayrıca konuya yönelik literatüre birçok katkı sağlayabilmesi için kamu kuruluşları, özel sektör veya bilimsel araştırmacılara çözüm olabileme bakımından öneriler de bulunulmuştur.

- Tanıtım ve broşürlerin oluşturulması,
- Yasal yürürlükteki 'tehlikeli dalış' tabelaları veya uyarıları ile bilinçsiz dalışın önüne geçilmesi,
- Deniz yönetim planları oluşum ve uygulamaları,
- Daha fazla arkeolojik kazı çalışma projelerinin gerçekleşmesi ve turizme katılmasının sağlanması,
- Hali hazırda potansiyel sahibi olan Kaş bölgesinin uluslararası tanıtımı,
- Spor amaçlı balıkçılığın dalış ve yüzme bölgelerinde yasaklanması,
- Katı atık yönetimi,
- Türkiye tarafından şamandıraların yerleştirilmesi,
- Sualtı canlı ve bitkilerin korunması ve zarar görmelerini önleyerek, sualtı zenginliği artması,

- Su altında kalmış özel eşya, kalıntı veya antikaların sualtı dalış turizmi ile bağdaştırılarak ziyaret ve keşif amacıyla eğitimler eşliğinde turistlere dalışlar gerçekleştirilerek daha aktif hale getirilmesi,
- Su altındaki arkeolojik buluntuların çıkartılmasında dalıcılara gerekli eğitimlerin verilmesi,
- Projelere gönüllü olarak katılımların sağlanması,
- Her yıl su altı turizmini ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin istatistiksel verileri tutulması ve TÜİK tarafından yayınlanması,
- Bilinçsiz dalışın önüne geçilmek için yeteri eğitimin verilmesi, yürürlükteki yasalara uyulması ve yeni dalgıç adaylarını kontrol etme ve dikkate alınması gerekmektedir.

Her türlü endüstride olduğu gibi turizm endüstrisinde de yapılması gerekenleri çok kısa zamanlarda yerine getirmek kolay değildir. Ülkemiz turizm konusunda çok fazla avantaja sahip olsa da hizmetler ve süreçler adına yapılması gerekenlerin neler olduğu bilinse de bilinenlerin hayata geçebilmesi ve sürekliliğinin sağlanması ve şartlara göre yenilenmesi adına endüstri alt yapısının oluşturulması önemli bir meseledir. Bu alt yapının içinde yönetimler, insan kaynakları, süreçler, bölge halkları, doğru bakış açısı gibi pek çok unsur yer almaktadır. O halde yapılması gerekenler içinde, hiç vakit kaybetmeden, bu alt yapının oluşturulması ve geliştirilmesi için harekete geçmek doğru karar olacaktır.

Kaynakça

- Alper, K. (2021). Anadolu Kıyı Şeridi Neolitik Dönem Yerleşimleri Denizcilik Faaliyetleri ve Deneysel Arkeolojide İlkel Bir Deniz Aracı Üretimi ve Seyahat Çalışması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Aygün, Y. (2020). Serbest Zaman Macera Etkinliği Olarak Rekreatif Tüplü Dalış: Dalgıç Deneyimleri ve Su Altı Ortamları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Babazade, Ü. (2017). Sualtı Dalış Turizmi Paydaşları ile İzmir Sualtı Dalış Turizmine Yönelik Bir Swot Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Bideci, Ç. (2014). Turizm Ürün Farklılaştırılmasında Sualtı Kültürel Miras Alanlarının Turizm Ürünü Olarak Kullanımı, Replika Gemi Batığı Projesi: Side Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Bozkurt, A. (2021). Türkiye’de Aletli Dalış Konusunda Son 20 Yılda Yazılan Makalelerin Alanyazın Taraması, OPUS International Journal of Society Researches, 18(44): 8280-8297.
- Çelik, S. (2018). Alternatif Turizm, Journal of International Social Research, 11(56): 193-204.
- Çelik, Y. (2006). “Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık “. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,

- 9(1), 19-37.
- Çulha, O., ve Gönül, E. (2019). Su Altı Dalış Motivasyonu: Demografik ve Deneysel Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(4): 1271-1304.
- Delgado, J. (1997). Deniz Arkeolojisi. Sualtı ve Deniz Arkeolojisi Ansiklopedisi: 259-260.
- Demirtaş, D. (2012). Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Su Altı Dalış turizmi ve Rafting Turizmi, 13. Ulusal Turizm Kongresi, 6-9 Aralık, 2012, Antalya.
- Doğru, H., Çelik, B., ve Yılmaz, B. (2019). Dalış Turizmi Emniyeti: Risk Faktörleri ve Çözüm Önerileri, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 30(3): 185-197.
- Erhan, E. R. E. N., Yıldırım, H. M., ve Barış, A. D. A. K. (2021). Dalış Turizmine Katılanların Destinasyon İmajı Algılarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Çanakkale Örneği, Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(2): 26-35.
- Erkurt, O., ve Paker, S. (2014). Sualtı Arkeoparkları ve Deniz Turizmi, Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi, 6(2): 131-144.
- Hamer, A., Fry, N., & Stone, G. (2005). Secrets of the Solent. Hampshire & Wight Trust, 5.
- Hazar, A. (2007). Spor ve Turizm, Ankara: Detay Yayıncılık, 80-82.
- İMEAK Deniz Ticaret Odası (2012) “2012 Deniz Sektörü Raporu”. [Çevrim-içi] <https://www.denizticaretodasi.org.tr/tr/yayinlarimiz/sektorraporu>. [Erişimi Tarihi: 25.01.2023].
- Jeffery, J. (2006). Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Yönetişim. Halk Sağlığı, 120 (7): 604-608.
- Koray, A., ve Baldıran, A. (2007). Sualtı Arkeolojisi Araştırma Yöntemleri ve Kazı Teknikleri, Konya.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2015). Su Altı Dalış Turizmi. [Çevrim-içi] <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11517/su-alti-dalis.html>. [Erişimi Tarihi: 22.08.2020].
- Özaygen, A.Ş., Camuşçuoğlu, D.H, Varinlioğlu, G., Girgin, S., Baştanlar, Y. (2008) Tübitak Araştırma Projesi, Proje No: 107K133, Ankara.
- Özbek, M. (2014). Turizm Amaçlı Su Altı ve Su Üstü Sportif Faaliyetler: Bugünü Geleceği, Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi, 6(2): 27-48.
- Sahil ve Güvenlik Komutanlığı, (2013). Dalışa Giderken. [Çevrim-içi] <https://www.sg.gov.tr/brosurler>. [Erişimi Tarihi: 22.08.2020].
- Sürme, M., ve Dağlıoğlu, T. (2019). Su Altı Dalış Turizmi Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 11(21): 377-385.
- Top, B., Yolak, U., Thomas, L. (2013). Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi Sportif Dalış Turizmi Fizibilite Çalışması. [Çevrim-içi] http://dcm.dka.gov.tr/App_Upload/17_Foca%20Ozel%0Cevre%20Koruma%20Bolgesi%20Sportif%20Dalis%20Turizmi%20Fizibilite%20Calismasi.pdf. [Erişimi Tarihi: 22.08.2020].
- Topcu, Ç., ve Genç, T. Ş. (2020). Türkiye’de Sualtı Araştırmalarında Bilimsel Dalış Yaklaşımı.

- Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 8(4): 2555-2565.
- Türk, E. ve Erdoğan, Y. (2022). Ulusal literatürde yer alan macera turizmi çalışmalarının incelenmesi. Kesit Akademi Dergisi, Kastamonu Üniversitesi, 8 (32): 353-371.
- Türksoy, N., ve Altinel, Ö. (2017). Saroz Körfezi'nde Su Sporları Turizminin Bölge Turizmine Etkisi. Cataloging-In-Publication Data: 305.
- Yarmacı, N., Keleş, M. Ç., ve Ergil, B. (2017). Su Altı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler: Kaş Örneği, Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1): 66-87.
- Yaşar, O. (2011). Saros Körfezi Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi, Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 3(1): 33-55.

İnternet Kaynakları

- <http://sad.org.tr/tr/> [Erişim Tarihi: 20.09.2022].
- <http://www.360derece.info/kassualtiarkeopark.htm> [Erişim Tarihi: 02.03.2022].
- <http://www.360derece.info/tunccegilimani.htm> [Erişim Tarihi: 01.21.2022].
- <https://eksisozluk.com/diving-buddy--361473#:~:text=scuba%20terimi%2C%20dal%C4%B1%C5%9F%20arkada%C5%9F%C4%B1%20anlam%C4%B1na,de%20grup%20liderinin%20daima%20en> [Erişim Tarihi: 02.03.2022].
- <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/su-altindaki-tarih-canlaniyor/2430127> [Erişim Tarihi: 21.09.2022].
- <https://www.denizticaretodasi.org.tr/> [Erişimi Tarihi: 22.08.2020].
- <https://www.kucukdunya.com/turkiyenin-en-guzel-dalis-noktaları/> [Erişim Tarihi: 02.03.2022].
- https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/turkiyenin-sualti-guzelliklerine-derin-dalis-dunyanin-en-iyidalis-merkezi-kas,2YqPIA_I60eEYCG2ncx6Dw/pHuD8WOaPEmb-5oIqAnhRw [Erişim Tarihi: 02.07.2022].

Fotoğraflar

- Fotoğraf 1: <https://pixabay.com/tr/photos/dalış-deniz-mercan-küçük-balık-6622121>
- Fotoğraf 2: <https://pixabay.com/tr/photos/tüplü-dalış-insan-kişi-adam-339165>
- Fotoğraf 3: https://muze.gov.tr/s3/SectionPicture/SP_07005cad-6cb8-4491-87a5-53f2c597871c.jpg
- Fotoğraf 4: https://www.antalyaaquarium.com/resim/anatank/antalyaaquarium_maintank3.jpg
- Fotoğraf 5: <https://www.kulturportali.gov.tr/contents/images/nefertiti.jpg>
- Fotoğraf 6: <https://www.grafimx.com/photo/181668>
- Fotoğraf 7: https://www.ilaraturizm.com/Günlük-Tours/Hafta-Sonu-Turu/Kekova-Batik-Şehir-Turu_23.html?syprdky=3_0_33_0_0
- Fotoğraf 8: <https://www.kemer.bel.tr/Upload/File/2020/10/22/1354.jpggfa> <https://doi.org/>